

Ігор Доцяк

*кандидат політичних наук,
директор Центру соціальних досліджень
ДВНЗ «Прикарпатський національного університету
імені Василя Стефаника»,
доцент кафедри політології*

Теоретичні моделі ефективності політико-економічних систем

Проблема стабільності існування та соціально-політичних перспектив функціонування суспільства найбільш рельєфно проявляється через ефективність політико-економічних систем. Поняття ефективності достатньо неоднозначне у порівнянні політики та економіки. Для політичної сфери пріоритетами можуть виступати достатньо ірраціональні характеристики, як домінування певної ідеології та поширення її на навколишні території, пріоритетне становище (панування) окремої нації, раси чи спільноти, утвердження певних цінностей та пріоритетів суспільного розвитку.

Економічна ефективність визначається цілим рядом критеріїв що формалізуються через ряд макро і мікроекономічних показників, як то величина валового національного продукту та темпи його росту, рівень інфляції, рівень безробіття та процента ставка, рівень продуктивності праці і т. д. Проте для обох шляхів визначення ефективності спільним є стабільність, прогрес, суспільна згода та стратегічні перспективи розвитку. Більше того, стабільність цілої політико-економічної системи передбачає досягнення ефективної і політики і економіки. Всі політичні та економічні концепції забезпечення такої ефективності можна умовно поділити на ідеологізовані та прагматичні. Ідеологізовані природно базуються на домінуванні певної ідеології. Метою її проголошується утвердження певного суспільного ідеалу. По суті такими теоретичними моделями є марксизм, фашизм, націонал-соціалізм, ідеологія «чухче». Економічна система, в практиці реалізації таких ідеологізованих моделей, виконує підпорядкований характер і виступає лише засобом досягнення чітко визначених політико-ідеологічних цілей: побудови комунізму, панування арійської раси чи суспільства загального благоденства на чолі із «сонцеликим» лідером. Якщо у класичному марксизмі економіка проголошується базисом, а

політика розглядається як концентрований вираз економіки, то в радянській практиці вся економічна система вирішувала в першу чергу ідеологічні завдання – догнати і перегнати США, показати привабливість марксизму – ленінізму для країн третього світу, виховати нову людину комуністичного майбутнього .

Хоча парадигма марксизму базується на економічному детермінізмі, проте практика функціонування комуністичної системи показала приклад домінування політичних інститутів та принесення в жертву економічних та соціальних цілей для ідеологічної чистоти і утвердження комуністичних цінностей в межах всього світового співтовариства. Вплив партійно-державного апарату домінував у всіх сферах суспільних відносин, партійні директиви часто не враховували не лише економічних реалій, але і об'єктивних законів економічного розвитку. Загальна зайнятість населення, формування єдиного народногосподарського комплексу, ріст валових показників як основний критерій ефективності суспільного виробництва, впровадження грандіозних економічних проектів з метою перевершити існуючі аналоги в капіталістичних країнах і т. д. – ось приклади реального функціонування такої ідеологізованої моделі. Навіть конкретні економічні, соціальні та культурні завдання виражаються в межах певного ідеологічного цілепокладання. Демократична риторика та фіктивне народовладдя виступали засобами маніпулювання суспільною думкою. Ідеологізовані моделі політико-економічної взаємодії могли проявити достатню ефективність в певні періоди часу. На основі мобілізації економічних та соціальних ресурсів радянська система провела індустріалізацію, створила основи для протистояння в умовах II світової війни та подолання її наслідків.

Прагматичні моделі виконують завдання досягнення економічної ефективності, проте не відкидаються соціальні цілі. Ідеологічна доцільність не заперечується, але набуває особливих характеристик. Тут вже не йдеться про якусь конкретну ідеологічну доктрину, а проголошуються певні ціннісні орієнтири, що визнаються суспільством та декларуються в системі міжнародних відносин. Це загальнолюдські цінності, що визнані людською цивілізацією (свобода, рівність, демократія, гуманізм та ін.) та суспільні цінності, що визначають характер функціонування соціально-політичної системи (

суспільство рівних можливостей, американський спосіб життя, американська мрія, система по життєвого найму і т.д.). Політичні та економічні інститути функціонують на паритетних засадах в межах визначених компетенцій. Правова держава є неодмінною умовою економічної системи, заснованої на свободі, позаяк вона пропонує єдині засоби забезпечення безпеки та захисту від довільних заходів. Без такої безпеки жодне рішення не може бути прийняте у ринковій економіці у ефективний спосіб, особливо стосовно майбутнього (вкладення і нагромадження). Концептуальна відмінність прагматичних моделей в питанні забезпечення ефективності функціонування політико-економічних систем лежить в площині рівня втручання в економіку з боку держави, як основного інституту політичної системи. Ліберальна модель базується на тому, що принцип підпорядкування економіки політиці є помилковим. Коли суб'єкт політики – держава прагне встановити режим тотального регулювання економіки, то паралізуються внутрішні сили розвитку економіки, відбувається її стагнація і руйнування. В основу ліберальної моделі покладений вільний ринок і стихійне відтворення, розподіл незліченних індивідуальних товарів та послуг. Така модель узгоджується з класичним лібералізмом.

Консервативна модель – це така модель взаємодії політики і економіки, де особлива роль відіграють системи управління та її інститути, покликані утримувати сили, що руйнують порядок. Ця стратегія передбачає міцну державу і стійкі інститути, які підтримують порядок. Пріоритетом є збереження традиційних цінностей, ієрархічної структури суспільства та еволюційний характер розвитку. Прагматизм таких моделей політико-економічної взаємодії проявився в еволюції доктринальних підходів відповідно до реалій суспільно-політичного життя. Класична ліберальна модель зводила місце держави в економіці до ролі «нічного сторожа» (А. Сміт) і допускала активну діяльність лише випадку виняткових зовнішніх впливів таких як війна чи стихійні лиха.

В умовах еволюції політико-економічних систем в напрямку концентрації капіталу, монополізму, соціальної диференціації, економічних криз, формується неоліберальна парадигма. Неоліберальна модель не заперечує державного регулювання економіки, визначає шляхи та форми стимулювання суспільного

попиту. Стосовно практики політико-економічного життя еволюціонує і консервативна модель. Неоконсерватизм проголошує значимість забезпечення економічної свободи в суспільстві, визнає необхідність соціальних програм та соціокультурних змін. Сила прагматичних моделей якраз полягає у здатності пристосуватись до вимог часу та дати відповідь на виклики та загрози сучасності.

Глобалізаційні процеси сучасності, трансформаційні зміни в країнах постсоціалістичного простору формують нові вимоги щодо побудови ефективних моделей політико-економічних систем. Теоретичним підґрунтям щодо побудови таких систем в економічній науці стає теорія неокласичного синтезу. В ній поєднуються пріоритети економічної свободи з необхідністю державного регулювання економіки та забезпечення соціальних програм, функціонування ринкових механізмів з посиленням інституційного впливу на фінансові ринки та діяльність транснаціональних корпорацій. Основним критерієм ефективності сучасних політико-економічних систем є здатність мінімізувати негативні впливи глобалізованого світу, поєднувати особисті економічні інтереси з суспільними, створювати умови для довгострокових горизонтів планування та гарантувати збереження власності.